

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ РЕСУРС ТЕХНОЛОГІЧНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

© Федулова Л.І., 2007

Розглянуто роль та значення технологічного розвитку економіки України в умовах глобалізації. Визначено цілі та завдання використання організаційного ресурсу державної та регіональної влади, корпоративних структур та потенціалу технологічного менеджменту підприємств в напрямку забезпечення технологічного рівня промислового виробництва.

The role and value of technological development of economy of Ukraine in conditions of globalization is considered. The purposes and tasks of use of an organizational resource of the state and regional authority, corporate structures and potential of technological management of the enterprises in a direction of maintenance of a technological level of industrial production are determined.

Постановка проблеми

Еволюційний процес економічного розвитку другої половини ХХ – початку ХХІ століття показав, що рушійною силою, яка викликає революційні зміни як способу виробництва матеріальних благ, так і задоволення зростаючих через нововведення потреб населення, є технологічні інновації. Найбільш значними процесами останнього десятиріччя ХХ ст. і першого десятиріччя нового століття є глобалізація, формування інформаційного суспільства, чергова технологічна революція і європейська інтеграція. Для входження у ці процеси, окрім необхідності зміни фінансових, економічних, законодавчих, політичних та інфраструктурних умов, необхідно докорінно змінити мислення, принципи підходу до вирішення проблем, усвідомлюючи, що саме провідна роль технологічного чинника у процесі економічного зростання більшості країн світу реалізується на сучасному етапі саме за допомогою системи державних технологічних пріоритетів, оскільки останні виступають рушійною силою прогресивних технологічних структурних зрушень в економіці. Технологічні зміни, особливо на фоні впровадження базових та інфраструктурних науково-технічних інновацій, безпосередньо пов'язані з виробництвом нових наукомістких інвестиційних товарів, які потребують значних цілеспрямованих інноваційних капітальних витрат. Тому за низького рівня інноваційного інвестування країна втрачає потенційні можливості динамічного розвитку, навіть маючи наукові та проектно-конструкторські розробки своєї науково-технічної сфери. За таких умов, збереження неефективних формальних підходів до моніторингу і оцінки інноваційних структурних змін в економіці неминує призведе не лише до остаточної втрати інноваційного потенціалу, а й до втрати важливого креативного ресурсу процесу відтворення національної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Більшість дослідників проблеми організаційного забезпечення технологічного розвитку економіки приділяють значну увагу формуванню інноваційної моделі розвитку економіки [1–3], а важливими умовами для її успішного впровадження вважають залучення та використання науково-технологічного потенціалу країни та інвестиційне забезпечення [4–6]. Проте поза увагою залишаються питання дослідження ролі та значення технологічного розвитку економіки в умовах постіндустріального суспільства та глобалізації.

Постановка цілей

З цих позицій, метою проведеного дослідження був розгляд можливостей застосування організаційного ресурсу для підвищення ефективності технологічного розвитку та визначення особливостей впливу окремих складових такого ресурсу.

Виклад основного матеріалу

Механізм технологічного розвитку на макрорівні – це інвестиційно забезпечений процес функціонування системи “освіта і культура – фундаментальні дослідження науки і техніки – науково-дослідні і дослідно-конструкторські розробки”, направлений на перетворення останніх в придатні для промисловості прикладні розробки, які б були основою для інновацій і подальшого обертання їх в технології, що практично реалізуються, з метою забезпечення стійкого економічного зростання. Варто зазначити, що за усі роки незалежної України формально приділялася увага розвитку науково-технологічної сфери, про що свідчить розроблена системна законодавча база, здійснені інституційні перетворення. Головний здобуток за цей період – масове усвідомлення на всіх рівнях суспільного устрою ідеї щодо інноваційного розвитку економіки. Але, на жаль, на практиці динамічних зрушень не спостерігається, навпаки, – розрив в технологічному розвитку України і решти країн (навіть постсоціалістичних) збільшується. Причина – відсутність механізмів об’єднувальної синергії організаційного ресурсу: результативного і кваліфікованого апарату державного управління, регіонального управління інноваційним розвитком, корпоративних структур – потенціалу великого бізнесу; галузевої промисловості та системи технологічного менеджменту на мікрорівні.

Процес адаптації України до глобальних тенденцій технологічної інтеграції знаходиться на початковій стадії, хоч вже сьогодні очевидно, що інтеграція в глобальну інноваційну сферу стала важливим чинником розвитку національних галузей високих технологій. Міжнародне науково-технічне та технологічне співробітництво сприятиме конкурентоспроможності. При цьому слід зазначити, що темпи наукових досліджень і тиск на бізнес задовільно впливає не лише на розвиток виробництва, але й на посилення інноваційного характеру економіки. Саме високі технології і ноу-хау стали вирішальним чинником присутності ТНК у світовому господарстві. Включення України в глобальний інноваційний процес повинно проходити в двох напрямках: 1) залучення прямих зарубіжних інвестицій разом з новими технологіями і ноу-хау, включення тим самим національної економіки в глобальні виробничі мережі; 2) інвестування особистих прав промислової власності (технологій і ноу-хау) у світовий корпоративний бізнес по конкретному товару з можливістю отримати виробничий та ринковий досвід. Приклад окремих країн є тому доказом.

Внесок промислового комплексу в економіку, досягнення Україною рівня технологічно розвинених країн, наближення якості життя до європейських стандартів та здійснення суверенітету визначає провідну роль і місце промисловості у забезпеченні найважливіших стратегічних інтересів держави. Так, протягом 1995–2004 рр. обсяги промислового виробництва збільшилися на 40 %, майже вдвічі зросла продуктивність праці. Економічні трансформації, створення ринкових засад функціонування і розвитку, зміни форм власності з організаційною реструктуризацією підприємств (більше 90 % підприємств мають недержавну форму власності) істотно змінили можливості розвитку промислового комплексу. Якщо темп зростання реального ВВП у 2004 році становив 12 % (у 2003 році – 9,6 %), то темп зростання обсягу промислового виробництва становив 12,5 % (у 2003 році 15,8 %). Тобто спостерігалось уповільнення промислового виробництва на фоні зростання реального ВВП, що свідчить про відсутність стабільного процесу щодо використання науково-технологічного потенціалу галузей промисловості. Проведені реформи також не змінили промислово-технологічної укладності. Незважаючи на те, що промисловість України, як і розвинених країн, є багатоукладною, її інституціональний устрій залишається застарілим, підприємства здебільшого мають предметну спеціалізацію з жорсткими технологічними лініями, що унеможливує ефективно використовувати наявний науково-виробничий потенціал, зменшує результативність проведених перетворень, істотно послаблює глобальні конкурентні можливості, погіршує інвестиційну привабливість промислового комплексу загалом.

На жаль, відсутність реальної науково-промислової політики упродовж усього періоду радикальних економічних перетворень, що проявилися в слабкій структурованості цілей і недостатності заходів прямої та непрямої підтримки інноваційної діяльності, призвела до того, що частка промислових підприємств, що впроваджували інновації, опустилася до вкрай низької межі. На сьогодні вона становить 10 %, в той час, як в розвинених економіках нормою вважається 60–80 %. Аналіз витрат в сфері інноваційної діяльності промислових підприємств показав, що понад 80 % від їх загальної суми становлять витрати, направлені на придбання засобів виробництва, ліцензій, технологій, технологічне переоснащення виробництва, і до 20 % – на проведення власних науково-дослідних та експериментальних робіт, рекламу, маркетинг.

Отже, можна стверджувати про наявність у сфері інноваційного розвитку промислового комплексу України певної ситуативності, яка проявляється у нерівномірності та непослідовності здійснення прогресивних технологічних процесів. Недоліки в організації і управлінні інноваційними процесами, скорочення обсягів фінансування НДДКР не дали можливості для впровадження концепції інноваційного розвитку промислового виробництва.

У технологічній сфері виникає завдання забезпечення реального розвитку виявлених потенційно конкурентоспроможних виробничо-технологічних систем сучасного та новітнього (шостого) технологічного укладів разом з модернізацією суміжних виробництв. Пошук оптимальних напрямів науково-технічної політики та стимулювання технологічних змін повинен проходити на перехресті багатьох перспективних технологій сучасного і новітнього технологічних укладів та наявних заділів НДДКР і виробничо-технічних можливостей. Результатом такого пошуку має стати виявлена обмежена сукупність перспективних напрямів розвитку вітчизняного науково-виробничого потенціалу, із якої в подальшому повинні бути вибрані конкретні *пріоритети державної науково-технологічної політики*.

Досвід становлення ринку наукомістких технологій в Україні відсутній через відсутність механізмів управління цим процесом, а світова практика свідчить, що ефективність і темпи зростання наукомісткої економіки визначаються не лише наявністю нових технологій, але й нових підходів до організації ринків праці. Події останніх років свідчать про те, що в перспективі країни “золотого мільярда” монополізують функції стратегічного планування та менеджменту більшої частини середньо- і високотехнологічних виробництв, оскільки саме вони будуть основними інвесторами і споживачами продукції цих виробництв. Слід звернути увагу, що ще до 90-х років ХХ ст. в бізнесі США сформувалась особлива інноваційна культура, створені банки технологій, інноваційних проектів, а також фінансова система, яка регулювала і залучала потоки капіталу в країну, а також відповідні механізми економічного та іншого стимулювання розповсюдження технологій та наукових розробок у промислове виробництво. Тобто була створена результативна національна інноваційна система (НІС). Лише за провідної ролі держави, здійснивши зусилля по дифузії наукових знань і розробок із державних установ в приватний сектор, із цивільної сфери в оборонну, і навпаки, можна створити умови для формування і становлення перспективної бази технологічного розвитку не лише економіки, але й країни та суспільства загалом. При цьому слід звернути увагу на необхідність використання таких складових організаційного ресурсу:

Корпоративні структури. В сучасному світі корпорації займають провідні позиції в економіці, до того ж в умовах глобалізації економіки процес корпоративних утворень розвиватиметься і надалі. Однак питання про переваги великих господарських структур в Україні не є однозначними. Причини цього процесу слід шукати як на макрорівні: відсутність чіткої стратегії приватизації, конфлікти між владою і великим бізнесом, відсутність стратегії соціально-економічного розвитку країни тощо, так і на мікрорівні: недостатня ефективність напрацьованих методів і прийомів корпоративного управління, які використовуються на конкретних підприємствах; низька якість корпоративного управління, модель якої не можна назвати раціональною, оскільки питання корпоративного права поки що ще не знаходяться в центрі уваги, ще не стали нормою соціальної орієнтації в розвитку, правила корпоративної поведінки ще не склалися.

Аналіз наявних світових тенденцій вказує на прогноз, що для макроекономічної конкурентоспроможної ключової розвинутої країни швидкість відтворення сукупного державно-корпоративного капіталу буде більш значущою, ніж умови кругообігу розрізаних приватних капіталів. Україна до цього часу не вийшла на щабель вертикальної інтеграції і не має до цього часу того фундаменту, який встановлює для себе економіка міжгалузевих корпораціях. В країні існує переважно економіка уособлених підприємств, розрізаних, а від того не здатних працювати на єдині кінцеві результати. У той самий час слід зазначити, що близько 75 % ВВП України формують 36 тис. АТ, із них 24 тис. – ЗАТ. В Україні, за даними рейтингу “Топ-100”, якщо реальний приріст ВВП в 2004 році становив 12 %, а зростання валового доходу 100 великих компаній України становило 52 %. Сумарний дохід цих компаній зріс з 2003 до 2004 року на 30 % і становив 336569 млн. грн., що дорівнює 9,6 % від розміру номінального ВВП України. Сумарний прибуток 100 найкращих компаній становив 5 млрд. дол. Ринкова капіталізація компаній в ПФТС зросла у 2,8 раза і становила 71,08 млрд. грн., до того ж капіталізація високотехнологічної компанії ВАТ “Укртелеком” становить 13,72 млрд. грн. Таке домінування в рейтингу промислових компаній вказує на високу концентрацію великого бізнесу. Для зміцнення та розвитку позитивних тенденцій потрібно активізувати промислову політику в напрямку впорядкування правил взаємодії влади і великих компаній, блокування тенденцій деіндустріалізації і подолання поглиблювальних

диспропорцій між сировинними та наукомісткими секторами. Зближення процедур макроекономічного прогнозування і програмування, суб'єктами яких виступають органи влади, і стратегічного корпоративного планування, яке здійснюється провідними компаніями, що функціонують в стратегічно значущій сфері (насамперед в експортних та високотехнологічних галузях), тобто конструктивна позиція органів влади повинна полягати в тому, щоб під час розроблення механізмів макрорегулювання, яке включає перспективні програми соціально-економічного розвитку, регіональні цільові програми, галузеві концепції реформування окремих галузей тощо, враховувати роль, пропорції і прогнози розробки провідних системоутворювальних компаній, які визначають основні фінансові потоки держави, роботу структур національного життєзабезпечення та створення конкурентоспроможних на світовому ринку високих наукомістких технологій.

Українські наукомісткі компанії починають займати провідні позиції в загальнонаціональних рейтингах. Так, в рамках проекту, що здійснила група журналу "Експерт Україна", було складено перший *рейтинг інвестиційної привабливості* підприємств промислового сектору, акції яких обертаються на організованому ринку. Рейтинг складено для 63 найбільш капіталізованих компаній промислового сектору. Максимальну кількість балів отримав лідер фондового ринку – ВАТ "Укрнафта". Друге і третє місця посіли металургійні комбінати – ММК ім. Ілліча та "Запоріжсталь". У верхній частині списку опинилися металургійні підприємства і постачальники сировини для них. Високотехнологічні компанії такі, як "Укртелеком" – на 9 місці, ВАТ "Мотор-Січ" – на 36, Сумське НВО ім. Фрунзе – на 46.

У той самий час в Україні поки що ще не створено життєздатного ядра потужних компаній, які були б здатними освоювати і створювати новітні технології, зміцнювати стратегічні зв'язки з кваліфікованими постачальниками і клієнтами всередині країни та за її межами. Такі обставини значно погіршують український інноваційний клімат. Для того, щоб стратегія технологічного прориву не була черговим прожектором, необхідно мати чіткі уявлення про джерела фінансування її реалізації. Прагнення розвиватися, не враховуючи кон'юнктуру світових ринків енергоносіїв, означає розвиток не тільки тих галузей економіки, які можуть стати новими точками росту, але й фінансового сектору економіки, за рахунок якого здійснюватимуться нові ідеї та проекти. Безумовно, розвиток банківської системи та системи страхування у визначальний спосіб сприятимуть розвитку перспективних компаній і галузей.

Необхідно розробити і затвердити методи підтримки перспективних компаній. Слід одразу зазначити, що, на нашу думку, дотації перспективним компаніям, банківське і довготермінове фінансування перспективних проектів, використання венчурного фінансування – дії неефективні. Результативним механізмом, за допомогою якого можна реально профінансувати провідні високотехнологічні компанії – ринок акцій. Для компаній наукомістких галузей у разі невизначеності їх успішного розвитку здійснювати фінансування проектів за рахунок емісії акцій, тобто за рахунок ризикового капіталу, що ефективніше, ніж за рахунок боргового капіталу, який слід обслуговувати та повертати. На державному рівні потрібно розробити такі заходи, щоб компанії могли здійснювати емісію на умовах, прийнятних не тільки для інвесторів, але й для самих компаній. Конкретніше такий механізм повинен включати: 1) визначення пріоритетних галузей, всередині яких виділяються компанії з перспективними проектами; 2) проведення передпродажної підготовки – усуваються ті негативні моменти, які можуть знизити справедливую вартість компанії; 3) здійснення емісії акцій цих компаній, яка дорівнює необхідному обсягу інвестицій в проект.

Технологічний розвиток регіонів – обов'язкова складова державної інноваційної політики та один із основних чинників економічного зростання і конкурентоспроможності галузей економіки і використання науково-технологічного потенціалу. Розвиток промисловості загалом та її наукомісткої складової зокрема, органічно пов'язаний з територіальною трансформацією продуктивних сил, зміною соціальних та екологічних стандартів регіонального устрою. Враховуючи сучасні умови і тенденції регіонального розвитку економіки України, державна промислова політика ставить за мету забезпечення раціонального використання регіональних ресурсів промислового розвитку, пом'якшення соціальних диспропорцій та підвищення екологічної безпеки умов праці та життя населення та зосереджується на реалізації таких завдань: здійснення прогресивної структурної перебудови промислового виробництва, особливо у старопромислових районах і центрах, для яких характерна надмірна концентрація підприємств важкої індустрії та складне екологічне становище; диверсифікація промислових виробництв, особливо тих, що входили до складу ВПК, насичення за рахунок цього регіонального споживчого ринку складною побутовою технікою та високоякісними товарами широкого вжитку, вирішення на цій основі таких

соціальних проблем, як безробіття і підвищення рівня життя; стимулювання розвитку експортоорієнтованих та імпортозамінних промислових виробництв в районах, що мають для цього сприятливі умови, розвиток вільних (спеціальних) економічних зон та активізація прикордонного та транскордонного співробітництва, в тому числі єврорегіонального співробітництва; визначення на законодавчому рівні механізмів державного стимулювання промислового розвитку регіонів і підтримки депресивних територій і малих міст та розвитку міжрегіональної виробничої кооперації.

Особливе значення має вплив на виробництво регіональних чинників, до яких слід віднести природно-кліматичні, нормативні (місцеве законодавство, регіональні рівні оподаткування тощо). Вони визначають необхідність розвитку виробничої інфраструктури, змін в системі оплати праці, забезпечення рівноважного природокористування. Стосовно характеристики розвитку регіонів аналіз статистичних даних за останні три роки дав можливість зробити висновок про стабільно повільний стан інноваційної активності підприємств регіонів України та відповідність його загальним тенденціям розвитку інноваційної діяльності загалом по країні. У той самий час слід констатувати, що Україна й сьогодні володіє потужним науково-технологічним потенціалом, який зосереджено по всіх регіонах, а здійснена порівняльна оцінка регіонів за станом технологічного розвитку, підкреслює тенденцію щодо наявності ядра промислового розвитку країни, до якого належать м. Київ, Донецька, Харківська, Запорізька, Дніпропетровська області. Слід зазначити, що ця тенденція тісно корелюється з науковою, інноваційною та інвестиційною активністю цих регіонів і ще раз підтверджує наявність ресурсного потенціалу для здійснення проривної інноваційної стратегії в напрямку підвищення конкурентоспроможності України та забезпечення її економічній системі гідного місця в світі.

Стратегія діяльності місцевих органів влади та органів місцевого самоврядування України сьогодні вимагає перетворення регіонів на активних суб'єктів економічних відносин і висуває нові вимоги до формування, оцінки та використання їх технологічного потенціалу з метою забезпечення їхньої конкурентоспроможності на внутрішніх і міжнародних ринках товарів та інвестицій. Розробляючи стратегію і тактику поведінки, регіональна технологічна політика повинна визначальним чинником вважати інноваційний потенціал, який має бути спроможним забезпечити конкурентну перевагу в міжнародному середовищі. При цьому потрібно пам'ятати, що конкурентоспроможний товар не з'явиться без ефективного гнучкого виробництва, а конкурентоспроможною є та країна, що має динамічний потенціал випуску нових технологій – лідерів світового ринку.

Технологічний менеджмент. Світовий досвід та вітчизняна практика показують, що тільки підприємства, яким вдалося стабілізувати свій юридичний і економічний стан, можна вважати суб'єктами діяльності, зацікавленими в реалізації свого науково-технологічного потенціалу. Для них енергетичні, інформаційні технології, які використовуються виробничим менеджментом, стають значущими, якщо рівень технологій, які застосовуються, обмежує розвиток виробництва. Саме технологічний потенціал нововведень пов'язаний з об'єктивними фізичними, хімічними, біологічними та іншими параметрами концепції, що лежить в основі нововведення. В кожному конкретний момент часу він визначається розривом між досягнутим рівнем технічної ефективності та теоретично можливою межею ефективності цієї технології.

Формування технологічного менеджменту як складової загального та стратегічного менеджменту підприємства покликане забезпечити створення і засвоєння інновацій в продукції, обладнанні та технологічних процесах, матеріалах, які здатні підтримати чи відтворити конкурентоспроможність підприємства, поліпшити його фінансовий стан. Варто зазначити, що навіть в умовах кризи саме доступні за можливостями їх фінансування і швидко окупні технологічні інновації повинні становити ядро антикризового управління, яке дасть можливість підприємству не просто вижити за рахунок економії витрат, але й налагодити випуск нової продукції, яка може продаватися і приносити постійні грошові потоки; перейти із таких, що швидко дорожчають, на дешевші покупні ресурси, на постійній основі і без скорочення виробництва економити на електроенергії, паливі, матеріалах за рахунок освоєння енерго- і ресурсощадних технологій тощо. Для забезпечення таких підходів на практиці потрібні фахівці. Тому в сфері вищої освіти повинна знайти належне місце спеціальна програма, яка полягає в: підготовці і перепідготовці фахівців в галузі комерціалізації технологій, інноваційного підприємництва, управління інноваційними проектами, здатних оцінити комерційну привабливість технології та ризики її просування, вміння розробити оптимальну стратегію перетворення розробок в конкурентоспроможний товар, ідеї бізнесу в успішний бізнес та забезпечити реальну дохідність патентів, авторських прав та "ноу-хау".

Висновки

Основним дієвим стимулом для бізнесу в справі створення й розповсюдження технологічних інновацій має бути активна державна науково-технічна і промислова політики, направлені на прискорення технологічного розвитку і підвищення конкурентоспроможності виробництв та послуг завдяки сприянню поліпшенню внутрішнього інвестиційного клімату, формуванню механізмів багатоканального фінансування інноваційної діяльності, вдосконаленню ІКТ в сфері інноваційної діяльності, постійному підвищенні умов до стандартів якості продукції, її екологічної безпеки.

Перспективи подальших досліджень

В умовах загострення конкурентної боротьби та прискорення економічного і технологічного розвитку вирішального значення набувають правильне визначення основних орієнтирів і напрямів змін у господарській та науково-технологічній політиці, вибір стратегії та відповідна концентрація ресурсів, удосконалення системи організації управління регіоном.

1. *Інноваційна стратегія українських реформ* / А.С. Гальчинський, В.М. Гець, А.К. Кінах, В.П. Семиноженко. – К.: Знання України, 2002. – 336 с. 2. *Гусев В.О. Інноваційна діяльність в Україні у світових координатах розвитку // Статистика України. – 2003. – № 3. – С. 40–45.* 3. *Інноваційний розвиток в Україні: наявний потенціал і ключові проблеми реалізації // Національна безпека і оборона. – 2004. – № 7. – С. 47.* 4. *Ландик В. Проведення внутрішньо-корпоративних досліджень // Економіст. – 2001. – № 5. – С. 39.* 5. *Онишко С.В. Фінансове забезпечення інноваційного розвитку: Монографія. – Ірпінь: Національна академія ДПС України, 2004. – 434 с.* 6. *Кузнєцова А.Я. Фінансування інвестиційно-інноваційної діяльності: Монографія / Інститут економічного прогнозування НАН України та ін. – Л.: Львів: Банків. ін-т НБУ, 2005. – 367 с.*

УДК 330.101.542

О.В. Фіногєєва

Дніпропетровський національний університет

ІПОТЕЧНЕ КРЕДИТУВАННЯ ЯК ФОРМА ІННОВАЦІЙНОГО ІНВЕСТУВАННЯ В ПРОМИСЛОВІСТЬ

© Фіногєєва О.В., 2007

Досліджено економічну природу іпотечного ринку. Проаналізовано проблему створення іпотечного капіталу в Україні на сучасному етапі розвитку економічних відносин. Визначено роль іпотечного капіталу під час виробництва та можливість залучення додаткових коштів шляхом іпотечного кредитування для інвестиційних проєктів.

The problems of creation of the hypothec capital in Ukraine at the present stage of economic relations' development are analysed. The role of the hypothec capital in the manufacture's process is determined. Also there is determined some opportunities of attraction of additional money resources by the hypothec credit for the investment projects.

Постановка проблеми

Проблема формування ринку іпотечного кредитування в Україні в останні роки набуває актуального значення. Це пояснюється тим, що іпотечний ринок виступає елементом ринкової економіки, новим джерелом інвестицій та засобом оптимізації розподілу ресурсів, що характеризує його як потужний каталізатор економічного зростання та невід'ємну складову економічного розвитку.

Ринок іпотечного кредитування в Україні стрімко розвивається, хоча існує низка невирішених проблем. Головні серед них – нерозвиненість ринку капіталу, що зумовлює високі відсоткові ставки за кредити; недостатній рівень оплати праці населення; невідпрацьовані схеми стимулювання учасників іпотечного кредитування; неопрацьовані схеми реалізації судових рішень